

О.В. Богданов

Донецький державний університет управління, Україна

КОРИГУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ СТЕРЕОТИПІВ ЗАСОБАМИ ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВСТВА

У статті розглянуто поняття національно-культурного стереотипу, проаналізовано типи стереотипів, висвітлено шляхи коригування стереотипів засобами лінгвокраїнознавства. Обґрунтоване практичне значення даного питання. Подані рекомендації щодо інтенсифікації процесу адаптації та акультурації іноземних громадян в умовах тривалого перебування в Україні.

Постановка проблеми. В умовах світової глобалізації, інтернаціоналізації, інтеграційних процесів одним із завдань сучасної освіти в Україні стає створення умов для того, щоб іноземні громадяни інтенсивно набували досвіду міжкультурного спілкування, розвитку умінь і навичок спілкування з представниками інших національностей. Відсутність таких знань є перешкодою для побудови повноцінного спілкування і викликає непорозуміння через певні відмінності між комунікативно-мовними спільнотами у наборі знань про світ.

Останні дослідження та публікації. Проблеми національно-культурної стереотипізації вивчали фахівці з соціолінгвістики (Ахманова, Нікольський, Дешерієв), лінгвокультурології (Верещагін, Донець, Костомаров, Ольшанський), етнолінгвістики (Батуріна, Жайворонок, Кононенко), психолінгвістики (Зимня, Караулов, Колшанський, Красних), теорії міжкультурної комунікації (Вежбицька, Єлізарова, Серебрякова, Тер-Минасова). З досліджень стало зрозуміло, що для повноцінного спілкування певною мовою необхідно знати не лише мовний матеріал, але й специфічні поняття, властиві певній етнічній спільноті, володіти позамовними знаннями, пов'язаними з культурою і звичаями цієї спільноти людей. Але досліджень практичного характеру для іноземних студентів на цю тему в Україні на сьогоднішній день недостатньо.

Мета даної статті – дослідити поняття «стереотип», «національний характер», «лінгвокраїнознавство», виявити особливості відображення національної культури в стереотипах, вивчити шляхи коригування стереотипів засобами лінгвокраїнознавства.

Стереотип – це уявлення людини про світ, що формується під впливом культурного оточення у вигляді ментального образу або вербальної оболонки. Стереотип як родові поняття включає стандарт як немовну реальність та існуючу мовну норму. Як стереотипи можуть виступати характеристики іншого народу і уявлення однієї нації про культуру іншої нації в цілому: загальні поняття, норми мовного спілкування, поведінки, моралі, етикету, забобони, традиції, звичаї та ін.

Національний характер постає як специфічна сукупність реальних рис нації: самосвідомість, звички, смаки, традиції, пов'язані з національними почуттями, національна культура, побут, національна гордість і національні стереотипи стосовно інших етносів, що формуються під впливом культурного та історичного розвитку даної країни. Таким чином, поняття «стереотип» і «характер» майже тотожні, але поняття «характер» родові, а поняття «стереотип» видові як частина національного характеру.

У результаті міжкультурного спілкування в одних культурах складаються певні стереотипи стосовно інших культур, зокрема ті, що фіксують найбільш характерну для

певної нації рису. Наприклад, прийнято вважати, що головне в англійському національному характері – врівноваженість, у французькому – пристрасність, в американському – прагматичність, в німецькому – пунктуальність [1, с. 125-126]. Німецькому мисленню притаманні філософська ширина й глибина абстрагування, мисленню англійців – прагнення не вдаватися до абстракцій; французам властива завзятість і жвавість уяви, ідеї для них кращі за факти; навпаки, англійців відрізняє стриманість уяви, вони орієнтуються на факти, числа, а не теорії [2, с. 83-85].

Отже, у процесі сприйняття стереотипів культури іншого народу формується певне до них ставлення. Найчастіше вони сприймаються як щось чуже. Так виникає конфлікт культур – результат розбіжностей прийнятого у своїй і чужій для реципієнта культурі. Зіткнення характерних для різних культур стереотипів (конфлікт культур) може створити труднощі у спілкуванні, стати причиною «культурного шоку» і таким чином призвести до нерозуміння культури іншого народу.

У загальній класифікації стереотипів виділяють соціальні стереотипи (мислення і поведінка особи), етнокультурні стереотипи (типові риси, що характеризують народ). Фахівці відзначають, що нації, які знаходяться на високому рівні економічного розвитку, підкреслюють у собі такі якості, як розум, діловитість, підприємливість, а нації з більш відсталою економікою – доброту, щирість, гостинність. Так, в англійському суспільстві більше цінують професіоналізм, працелюбність, відповідальність і т.д., а в російському – гостинність, товариськість, справедливість [3, с. 255].

Існують дві категорії стереотипів: поверхневі і глибинні [4]. Поверхневі стереотипи – це уявлення, які обумовлені історичною, міжнародною, внутрішньополітичною ситуацією або іншими тимчасовими факторами. Ці стереотипи змінюються залежно від ситуації у світі і суспільстві. Тривалість їх побутування залежить від загальної стабільності суспільства. Це, як правило, образи-подання, пов'язані з конкретними історичними реаліями. На відміну від поверхневих, глибинні стереотипи незмінні. Вони не змінюються протягом часу і представляють найбільший інтерес для дослідника особливостей національного характеру, тому що дають матеріал для вивчення того народу, який є об'єктом стереотипізації, а оцінки характеризують особливості тієї групи, в якій вони поширені.

Стереотип поведінки – найважливіший серед стереотипів. Стереотипи мають багато загального з традиціями, звичаями, міфами, ритуалами, але відрізняються тим, що традиції та звичаї характеризує їхня об'єктивована значущість, відкритість для інших, а стереотипи залишаються на рівні прихованих умонастроїв у середовищі «своїх». Стандарти поведінки характерні насамперед для спілкування (етикету), соціалізації осіб, технологічних процесів (трудові прийоми і навички), ігрової поведінки тощо.

Таким чином, у культурі окремого народу до стереотипів належать вербальне поводження, невербальне поводження (міміка, жести, рухи), національний характер і уявлення про нього інших націй, соціальні ситуації і поведінка в таких ситуаціях, особливості побуту та повсякденного життя нації, національна кухня, релігійні та національні обряди.

Важливе місце в структурній частині картини світу відіграють ключові концепти культури, або обумовлені культурою ядерні (базові) одиниці із екзистенціальною значущістю як для окремої мовної особистості, так і для лінгвокультурного співтовариства в цілому. Концепти культури можна розділити на дві групи: універсальні (час, простір, причина, зміна, рух) і соціальні (свобода, право, справедливість, праця, багатство, власність). Вважаємо, що доцільно виділити ще категорії національної культури (для української культури це – воля, доля, інтелігентність, соборність та ін.). При цьому стереотип культури містить у собі суб'єктивну оцінку, а концепт культури висловлює об'єктивне ставлення до дійсності.

Слід зазначити, що в будь-якій мові міститься значна кількість культурно-специфічних концептів. Наприклад, культурно-специфічним можна вважати концепт «картопля». Для росіян – це еталон поганого харчування, звідси фразеологізм «сидіти на одній картоплі»; для білорусів – це звична національна їжа, що є другим хлібом.

Між картиною світу як відображенням реального світу і мовною картиною світу як фіксацією цього відображення існують складні відносини. Картина світу може бути представлена з допомогою просторових (схід/захід, далекий/близький), тимчасових (день/ніч, зима/літо), кількісних, етичних та інших параметрів. На її формування впливають мова, традиції, природа, виховання, навчання та інші соціальні фактори.

Мовна картина світу формує тип ставлення людини до світу (природи, тварин, самої себе як елемента світу). Вона задає норми поведінки людини у світі, визначає її ставлення до світу. Кожна природна мова відображає певний спосіб сприйняття і організації («концептуалізації») світу. Виражені значення складаються в єдину систему поглядів, свого роду колективну філософію, обов'язкову для всіх носіїв мови.

Отже, культурна та мовна картини світу тісно взаємопов'язані, знаходяться в стані безперервної взаємодії і сходять до реальної картини світу, а точніше, просто до реального світу, що оточує людину. Картина світу того чи іншого етносу стає фундаментом культурних стереотипів. Її аналіз допомагає виявити відмінності в національній культурі того чи іншого народу.

Дослідники розподіляють стереотипи за наступними принципами:

- 1) приналежність до тієї або іншої нації (автостереотипи як те, що люди думають самі про себе, і гетеростереотипи як те, що має відношення до іншого народу);
- 2) несвідомість стереотипів (етнічні, культурні стереотипи, лакуни);
- 3) психолінгвістичний аспект сприйняття навколишньої дійсності (стереотипи-образи і стереотипи-ситуації);
- 4) стійкість і обумовленість стереотипів ситуаційно (поверхневі і глибинні стереотипи, серед глибинних стереотипів – зовнішні стереотипи);
- 5) існування одних і тих же стереотипів у культурі різних народів (квазістереотипи, які збігаються в цілому, але розрізняються деталями з принциповим значенням);
- 6) наявність загального і спеціального в стереотипах (варіанти як зміна плану виразу і плану змісту, й інваріанти як тільки зміна плану виразу);
- 7) цілісність культури, усталеність та життєздатність її структури (стереотипи поведінки, сприйняття, розуміння, спілкування).

Найбільш дієвий спосіб ефективної міжкультурної комунікації, інтенсивної акультурації в ході навчання іншій мові і зниження ймовірності «культурного шоку» – це активне використання лінгвокраїнознавства на всіх етапах навчально-виховного процесу.

У викладанні мов з кінця XIV ст. на перше місце висувається ознайомлення з реальними країнами мови, що вивчається. В Україні різні відомості про інші держави в процесі навчання мові або у зв'язку з вивченням – це країнознавство, у Німеччині – культурознавство (*kulturrkunde*), у США – курси мови і територій (*language and area*), у Франції – курс «мова й цивілізація» (*langue et civilisation*), в Англії – теорія «лінгвокультурні дослідження» (*linguacultural studies*). Звернення до проблеми вивчення мови і культури дозволяє вдало поєднати елементи країнознавства з мовними явищами, що є не тільки засіб комунікації, але й спосіб ознайомлення з новою дійсністю.

Головна мета лінгвокраїнознавства – забезпечення комунікативної компетенції в актах міжнародної комунікації, насамперед через адекватне сприйняття мовлення співрозмовника і оригінальних текстів, розрахованих на носія мови. Теоретичну базу цього аспекту утворюють положення філософії мови про кумулятивну, когнітивну, мислетворчу функції мови, тобто відображення і закріплення результатів соціальної практики мовою і в мові.

Лінгвокраїнознавство ставить своїм завданням вивчення мовних одиниць, які відображають національні особливості культури народу – носія мови та середовища його існування. У число таких лексичних одиниць з яскраво вираженою національною культурною семантикою входять:

- 1) реалії як позначення предметів або явищ, характерних для однієї культури і відсутніх в іншій;
- 2) конотативна лексика як слова, що збігаються за основним значенням, але розрізняються за культурно-історичними асоціаціями;
- 3) фонова лексика як аналоги у зіставлюваних культурах, що розрізняються за національними особливостями функціонування, формою, призначенням тощо.

Фонові знання, які мають члени певної етнічної та мовної спільноти, є основним об'єктом лінгвокраїнознавства. Краєзнавчі фонові знання включають систему світогляду, поглядів, які панують у даному суспільстві, етичних оцінок, естетичних смаків, норми мовної і немовної поведінки і більшу частину знань, якими володіють всі члени цього товариства. Такі знання дуже важливі для осмислення і правильного тлумачення національних стереотипів культури. Тому будь-яку іноземну мову потрібно вивчати на тлі історії та культури країни, оскільки в багатьох мовних одиницях знаходять відображення національна своєрідність способу життя народу, факти історії, природно-географічні особливості, культура країни. Мовні одиниці, представлені в лінгвокраїнознавчому аспекті, можуть дати історичні та культурологічні відомості, необхідні для правильного та ефективного вивчення нерідної мови [5, с. 85].

Одним з основних об'єктів лінгвокраїнознавства є так звана реалія:

- 1) предмет, поняття, явище, що характерне для теорії культури, побуту, устрою народу, країни і не зустрічається в інших народів;
 - 2) слово, що позначає предмет, явище; також словосполучення (зазвичай фразеологізм, прислів'я, приказка, що включає такі слова).
- Традиційно серед реалій виділяють кілька груп, зокрема імена власні; місцеві історичні; загальнонаціональні.

Для процесу швидкої акультурації іноземних громадян найбільш актуальна група «Реалії як власні імена», яка поділяється на кілька підгруп:

- 1) перша підгрупа «Географічні реалії»: об'єкти фізичної географії (*провалля*) або людської діяльності (*лісополоса*); рослини (*горицвіт, перекотиполе*) або тварини (*бугай*);
- 2) друга підгрупа «Етнографічні реалії»: побут як їжа (*вареники*); одяг (*вишиванка*); житло (*мазанка*); побутові заклади (*кав'ярня*); транспорт (*маршрутка*); мистецтво і культура, література (персонажі, афоризми, крилаті вислови); фольклор; музика (*коломийка*); музичні інструменти (*трембіта*); театр; предмети мистецтва; звичаї, ритуали (*хрестини, весілля*); свята (*Різдво, Перше травня*); міфологія (*відьма, русалка*); релігійні культи; календар (*бабине літо*); етноніми (*гуцул, волиняк*); етнічні прізвиська (*помаранчеві* як прихильники Ющенко), назви осіб за місцем проживання (*донбасівець, одесит*), міри та гроші;
- 3) третя підгрупа «Суспільно-політичні реалії»: територіальний устрій (*область, район*); населені пункти (*село, селище*); органи і носії влади (*міська рада, сільський голова*); громадські організації («*афганці*», «*чорнобильці*»); соціальні явища; титули, звертання, ступені (*Герой України*); установи (*Верховна Рада*) та ін.

Таким чином, різноманітність національних особливостей в реаліях служить об'єктом вивчення лінгвокраїнознавства, з допомогою і за допомогою якого ми вивчаємо і намагаємося зрозуміти внутрішній устрій, економічний і культурний рівень, історію країни мови, що вивчається, її героїв, традиції і звичаї.

Висновки

Вивчення лінгвокраїнознавства має сформувати у молоді систему цінностей, пов'язаних з реальністю моделі світу; допомогти оволодіти способами і навичками послідовної розумової діяльності в інтеркультурній комунікації; дати учням уявлення про них самих, про сенс їхнього існування, найважливіші життєві проблеми людини і людства; сформувати особистісні якості, необхідні людині при інтеграції в іншу культуру; прищепити навички толерантної поведінки в мультикультурному суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кон И.С. К проблеме национального характера / И.С. Кон // История и психология / под ред. Б.Ф. Поршнев, Л.И. Анцыферовой. – М. : Наука, 1971. – С. 122-158.
2. Бромлей Ю.В. Этнос и этнография / Бромлей Ю.В. – М. : Наука, 1973. – 412 с.
3. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация / Тер-Минасова С.Г. – М. : Слово/Slovo, 2000. – 624 с.
4. Павловская А.В. Этнические стереотипы в свете межкультурной коммуникации / А.В. Павловская // Вестник МГУ. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 1998. – № 1. – С. 94-104.
5. Томахин Г.Д. Фоновые знания как основной предмет лингвострановедения / Г.Д. Томахин // ИЯШ. – 1980. – № 4. – С. 84-88.

О.В. Богданов

Корректировка национально-культурных стереотипов средствами лингвострановедения

В статье рассматривается понятие национально-культурного стереотипа, проанализированы типы стереотипов, освещены пути корректировки стереотипов средствами лингвострановедения. Обосновано практическое значение данного вопроса. Даны рекомендации относительно интенсификации процесса адаптации и аккультурации иностранных граждан в условиях длительного пребывания в Украине.

O.V. Bogdanov

Correction of National and Cultural Stereotypes by Means of Culture Oriented Linguistics

In the article the concept of national and cultural stereotype is considered, the types of stereotypes are analyzed, and the ways for correction of stereotypes by means of culture oriented linguistics are highlighted. Practical importance of the given issue is proved. Recommendations for intensification of the process of adaptation and acculturation of foreign citizens when being for a long time in Ukraine are given.

Стаття надійшла до редакції 19.09.2011.